

RYSZARD JADCZAK

KONFERENCJA FILOZOFIA NA UNIWERSYTECIE WILEŃSKIM

(Toruń 22-23 czerwca 1995 r.)

W ramach obchodów pięćdziesięciolecia Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz imprez poprzedzających zwołany do Torunia na wrzesień 1995 roku VI Polski Zjazd Filozoficzny, Instytut Filozofii zorganizował w dniach 22-23 czerwca konferencję pt. *Filozofia na Uniwersytecie Wileńskim*.

Celem konferencji było uzyskanie bardziej wszechstronnej wiedzy o miejscu i roli filozofii w Wilnie, jej kulturotwórczej roli na wschodnich kresach Rzeczypospolitej. Uniwersytet Wileński sięgający swoimi początkami XVI wieku był miejscem, w którym nauki filozoficzne miały swych licznych przedstawicieli. Ich dociekania stanowiły często o randze Wilna jako ośrodka naukowego. W dziejach filozofii, jeszcze przed zamknięciem Uniwersytetu w 1832 roku, zapisali się np. Jan Śniadecki, Józef W. Gołuchowski i Józef Bychowiec. We wskrzeszonym w 1919 roku Uniwersytecie Stefana Batorego, na polu filozofii działali (dłużej lub krócej) m. in.: Włodzimierz Szyłkarski, Władysław Horodyski, Władysław Tatarkiewicz, Wincenty Lutosławski, Marian Massonius, Tadeusz Czeżowski, Bolesław Jasiński, Henryk Elzenberg, Ludwik Chmaj, ks. Michał Klepacz, ks. Adam Korcic. Wielu reprezentantów innych dyscyplin żywo interesowało się filozofią wchodząc m. in. w skład Wileńskiego Towarzystwa Filozoficznego.

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, w tym Instytut Filozofii, kultywując tradycje nauki wileńskiej, w tym także filozofii polskiej, poprzez wybitnych profesorów związanych z obu Uniwersytetami — Tadeusza Czeżowskiego i Henryka Elzenberga, zaprosił na konferencję zarówno gości z Wilna, jak i badaczy z różnych ośrodków w kraju.

Po otwarciu konferencji, w którym uczestniczył Prorektor UMK prof. dr hab. Michał Rozwadowski, oraz wprowadzeniu dokonany przez dyrektora Instytutu Filozofii prof. dr hab. Józefa Pawlaka, przystąpiono do zaprezentowania następujących referatów.

Sławomir Kalembka (UMK, Toruń) mówił o kolejnych etapach odbudowy akademickiego środowiska polskiego w Wilnie po 1919 roku, o postaciach które szczególnie zasłużyły się w tej działalności oraz o uroczystościach inauguracyjnych na nowo funkcjonowanie tej uczelni. Zwrócił m. in. uwagę, że w pierwszym etapie odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego i tworzenia Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu uczestniczył ten sam uczony, prof. Ludwik Kolankowski.

Jacek J. Jadacki (Uniwersytet Warszawski) dokonał periodyzacji oraz panoramicznego przeglądu czterech wieków filozofii wileńskiej, znaczących ważnymi dla tego regionu wydarzeniami politycznymi. Określił też rangę poszczególnych postaci związanych z filozofią wileńską poprzez przyporządkowanie ich do konkretnych stanowisk i orientacji filozoficznych. Tak np. uznał, że filozofów wileńskich łączyły: antyhermetyzm, antyspekulatywizm i antyredukcyjizm (w zakresie metodologii); antyseptycyzm i antymaksymalizm (w zakresie epistemologii); antyrelatywizm, antyegalitaryzm i antyestetyzm (w zakresie aksjologii).

Romanas Piačkaitis (Uniwersytet Wileński) skoncentrował swoją uwagę na głównych nurtach filozofii scholastycznej uprawianej w kolegiach jezuickich, dominikańskich, franciszkańskich i innych na Litwie oraz w dawnym Uniwersytecie Wileńskim. Przedstawił tematykę sporów teoretycznych prowadzonych ówczesnie w obrębie filozofii scholastycznej oraz wpływów rozwoju nauk matematyczno-przyrodniczych na te spory. Dokonał tego głównie w oparciu o materiały, jakie znajdują się w archiwach wileńskich.

Michał Hempoliński (IFiS PAN, Warszawa) starał się określić stopień wpływu filozofii szkockiej na szkołę wileńską w okresie Oświecenia. Myśl szkoły szkockiej „zdrowego rozsądku”, głównie zaś T. Reida, oddziaływała na poglądy Hugo Kołłątaja, Jana i Jędrzeja Śniadeckich, Anioła Dowgirda, Michała Wiszniewskiego. Było to widoczne zwłaszcza w zakresie stylu filozofowania, empiryzmu i realizmu.

Eugeniusz Wasilewski (Uniwersytet Polski w Wilnie) omówił koncepcję filozofii ducha narodu u J. Wojciecha Gołuchowskiego. W oparciu o bogaty materiał źródłowy, znajdujący się także w Wilnie, dokonał analizy niektórych rozróżnień zastosowanych przez Gołuchowskiego, takich jak np. „filozofia dostępna” i „filozofia tajemnicza” oraz omówił sposoby zastosowań obu tych filozofii.

Mirosław Żelazny (UMK, Toruń) przedstawił związki Józefa Bychowca z Wilnem i jego dokonania. Zdał relację ze swoich poszukiwań nad spuścizną po Bychowcu, w tym nad tłumaczoną prawdopodobnie przez niego na język polski rozprawą Kanta *Do wiecznego pokoju*. Próbując określić stosunek Bychowca do Kanta (obaj znali się osobiście, ale Bychowiec nie był uczniem Kanta) stwierdził m. in., że w Polsce, w odniesieniu do pierwszej połowy XIX wieku, nie można jeszcze mówić o kantyzmie.

Jerzy Kolarzowski (Uniwersytet Warszawski) dokonał próby oceny wkładu Bronisława Wróblewskiego, który od 1922 roku zajmował katedrę prawa karnego na Wydziale Prawno-Społecznym USB w Wilnie, do socjologii historycznej i filozofii prawa. Poglądy filozoficzne zawarte w pracach Wróblewskiego opierają się m. in. na postrzeganiu wartości jako dóbr realnych, istniejących przedmiotowo i badanych jako realne przedmioty refleksji naukowej oraz na rozpatrywaniu rzeczywistości jako struktur czy modeli reprezentujących byty idealne i wyciąganie wniosków wypływających z porównywania i konfrontowania odrębnych porządków idealnych.

Ryszard Jadczak (UMK, Toruń) zreferował badania nad dziejami, założonego w 1927 roku i kierowanego przez Tadeusza Czeżowskiego, Wileńskiego Towarzystwa Filozoficznego. Do chwili zamknięcia USB w grudniu 1939 roku, z Towarzystwem związanych było (krócej lub dłużej) około 30 osób, w tym wszyscy profesjonalni filozofowie wileńscy. Dzięki inicjatywom Towarzystwa mogło jednak

brać w jego pracach udział liczne grono osób tylko przygodnie interesujących się problematyką filozoficzną. Szczególnym wydarzeniem w jego dziejach był tzw. „Towarzyski Zjazd Filozoficzny” w 1937 roku.

Józef Pawlak (UMK, Toruń) przedstawił koncepcję historiozoficzną Feliksa Konecznego kierującego Katedrą Historii Europy Wschodniej w Uniwersytecie Wileńskim do 1929 roku. Tak w pracach z okresu wileńskiego, jak i późniejszych prowadził on rozważania historiozoficzne nad różnorodnością cywilizacji i koncepcją postępu. Cywilizację definiował poprzez składające się na nią wartości życiowe: zdrowie, dobrobyt gospodarczy, prawdę, dobro, piękno. Koneczny, będąc przeciwnikiem apriorycznych konstrukcji pojęcia cywilizacji, wiązał jej rozwój z ideą „walki o byt” oraz z religią.

Ewa N. Wesołowska (WSR-P, Siedlce) mówiła o społecznej roli religii i Kościołów chrześcijańskich w poglądach Mariana Zdziechowskiego. Wiele miejsca poświęciła interpretacji jego pesymizmu filozoficznego uwidaczniającego się w tezie, że ontycznym składnikiem bytu jest zło, oraz na analizę Zdziechowskiego projektu wizji chrześcijaństwa, który zrywa z racjonalizmem teologicznym na rzecz irracjonalizmu.

Dariusz Barbaszyński (WSP, Olsztyn) przypomniał krytyczną ocenę mesjanizmu polskiego, jaką dał Marian Zdziechowski, zwłaszcza w swych wczesnych pracach poświęconych Mickiewiczowi, Słowackiemu, Towiańskiemu i Cieszkowskiemu. Jedyne w poglądach Z. Krasińskiego Zdziechowski dostrzegł próbę poszukiwania harmonii między pierwiastkami uczuciowymi i rozumowymi. Zdziechowskiego ocena mesjanizmu polskiego, na którą duży wpływ miała świadomość kresowa, próbowała jednak uwzględnić także jego ponadnarodowe źródła.

Ryszard Wiśniewski (UMK, Toruń) przedstawił wileński okres działalności Władysława Tatar-kiewicza. Obejmował on lata 1919-1921. W tym czasie Tatar-kiewicz prowadził wykłady i seminarium, a także opiekował się powstającym Kołem Filozoficznym Studentów. Szczególne znaczenie miało podjęcie przez Tatar-kiewicza prac nad skatalogowaniem blisko pięciuset skryptów (rękopisów) z filozofii scholastycznej, pochodzących z XVII i XVIII wieku i odnalezionych w bibliotece uniwersyteckiej w Wilnie. Okres wileński w życiu Tatar-kiewicza zaznaczył się też stopniowym wygaszaniem dotychczasowych zainteresowań etycznych na rzecz historii filozofii i estetyki.

Andrzej Wachowiak (UMK, Toruń) zaprezentował poglądy Tadeusza Czeżowskiego na temat spójności piękna i dobra, które zawarte są zarówno w rozprawach pisanych w okresie wileńskim (w tym pochodzące z lat okupacji i pomieszczone w zbiorze *Odczyty filozoficzne*), oraz z okresu toruńskiego. Autor dokonał analizy podstawowych pojęć zawartych w aksjologii Czeżowskiego oraz dyrektyw metodologicznych, do których m. in. należą empiryzm i intuicjonizm.

Włodzimierz Tyburski (UMK, Toruń) omówił koleje starań Henryka Elzenberga o katedrę w Wilnie, których pierwszy etap przypadł na lata 1929-1930. Próby te, inspirowane przez Tadeusza Czeżowskiego, skończyły się niepowodzeniem. Do Wilna przyszedł Elzenberg dopiero w 1936 roku. Autor szeroko przedstawił formy aktywności uniwersyteckiej i pozauniwersyteckiej Elzenberga, w tym w czasie okupacji, oraz jego poglądy z tego okresu (m. in. na podstawie *Kłopotów z istnieniem*).

Mirosław Tyl (Uniwersytet Śląski, Katowice) pojął próbę oceny tych poglądów Henryka Elzenberga, w których dał on „program” arystokratycznej organizacji życia, oparty o elity intelektualne. Inspiracją dla tego programu były jego studia w Szwajcarii. Nadzieję na jego realizację upatrywał w możliwych, a pozytywnych dla Polski, konsekwencjach I wojny światowej. Elzenberg, zauważając i przeciwstawiając się wszelkim próbom relatywizacji wartości, był rzecznikiem kultury wieczystej oraz przechodzenia religii w kulturę.

W trakcie dyskusji nad referatami oraz podczas spotkania uczestników konferencji z Dziekanem Wydziału Humanistycznego UMK, prof. dr hab. Lechem Witkowskim, oceniano zarówno stan badań nad filozofią wileńską jak i możliwości dalszej współpracy toruńskich filozofów z ich kolegami na Litwie.

Konferencji towarzyszył album przygotowany przez Jacka J. Jadackiego pt *Sławni Wilnianie. Filozofowie* (Wilno 1994). Referaty na niej wygłoszone wejdą w skład specjalnie przygotowywanej publikacji.